ПЕРЕКЛАДИ

Грація Деледда

БІЛА ДАМА

(переклад виконаний О. А. Веклич, аспіранткою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Вступний коментар перекладача

Перекладений твір належить до збірки "Сардинські оповідання письменниці Грації Деледди, що у 1926 р. стала першим лауреатом Нобелівської премії з літератури серед італійських жінок. Збірка вперше вийшла друком у 1984 р. Загалом у творах Деледда описує життя загублених в горах і лісах Сардинії сіл і містечок, розповідає про важку працю селян і бідність, про забобони і владу грошей, що штовхає на скоєння злочинів, вірність та високу поезію кохання.

Недалеко від одного з наймальовничіших сіл біля Нуоро стоїть садиба, виплекана однією родиною з цього самого села.

Голова цієї родини, вже в літах, але все ще міцний та сильний, – дивакуватий сардинець з м'яким та світлим, як у святого, що зійшов з картини Перуджіно, волоссям, – зрідка приїздить до Нуоро, щоб заплатити за землю та пригостити усіх плодами свого саду, і кожного разу розповідає чудернацькі історії, що хоч і здаються вигадками, але насправді відбувалися в горах, серед прірв та таємничих рівнин, де він провів усе своє мандрівне життя, і у більшості з цих історій він брав участь сам… Звуть його дядько Сальваторе.

Цю історію він розповів нам останньою, і багато хто не повірить у сказане, але все це дійсно відбулось на нашій землі, багатій на легенди, оповідки про криваві та незвичайні події, неймовірні пригоди.

Це відбулося однієї травневої ночі 1873 р. У курені, що стояв посеред пасовиська у селі, де жив дядько Сальваторе, біля напівзгаслого вогнища спало двоє молодих пастухів. Надворі біля

куреня спали корови в загоні з каміння та гілля, й призахідний рожевувато-золотавий місяць на сході освітлював безкраї чорні поля, оточені на горизонті стрімкими скелями. Раптом один із пастухів прокинувся, і, підійнявшись, подивився, чи не світає. Оскільки ще була ніч, він роздмухав вогонь, і, схрестивши ноги, якусь мить сидів мовчки і нерухомо, охоплений однією думкою; а потім розбудив товариша.

Вони обидва були чорноволосі, вродливі та сильні, але того, що прокинувся першим, звали Беллія, або ж Джоммарія, він був вищим на зріст, ставний, з благородними рисами обличчя, що привертало до себе увагу, змушуючи замислитись, а чи не належить воно синові якогось багатого Дона.

– Антоніо? – покликав він товариша, і почав його трясти, щоб розбудити.

– Ну що? Що трапилось? – відказав Антоніо, різко сідаючи з широко розплющеними очима. – Що таке?..

– Нічого. Я тебе розбудив, щоб сказати дещо. Послухай. Це вже третю ніч поспіль мені сниться один і той самий сон. Я не вірю в сни, але, заради господа, коли тобі три ночі поспіль сниться одне і те ж саме, тут є над чим замислитись.

– Мене ти навіщо розбудив? – спитав його другий з недовірливою та жалісливою усмішкою на вустах. – Можливо, тобі наснилось, що тебе ведуть на шибеницю?

– Ні! – незворушно скрикнув Беллія. – Послухай. Уві сні до мене приходить жінка, вдягнута по-старовинному, я так думаю, бо зараз жінки так не вдягаються, вкрита білою оксамитовою накидкою з голови до ніг. Обличчя в неї таке саме біле, як і накидка, очі чорні, великі, брови чіткі, густі, розташовані близько одна від одної, коси так само чорні, закручені над вухами…

– Ну! Так ходять в Ольєні! – вигукнув Антоніо з недовірою в голосі. Те видіння мало його цікавило, і він дуже хотів знову заснути.

– Жінка одна і та ж… три ночі поспіль, розумієш?

– І що тут в біса такого? Ну наснилась жінка, заради Господа!

– Почекай. Вона довго-довго дивиться на мене своїми суворими гарними очима, що водночас лякають і зачаровують, і го-

ворить: "Белліє, ходи, ходи! Іди до полів Сан Маттео біля лісу, а далі до струмка. Там ти побачиш гранітовий камінь, він лежатиме за десять кроків від струмка біля першого дерева в лісі, воно матиме найтовщий стовбур. Підніми той камінь: під ним у землі лежатиме ще один. Прибери і його, і в заглибині знайдеш залізний хрест. Белліє, ходи, ходи, іди туди прямо сьогодні: а то заблудишся, і нечисть забере у тебе щастя".

– Дідько, який чудовий сон! – вигукнув Антоніо. Незважаючи на свою недовіру, він відчув, як по спині побігли мурашки. Ще малим він чув багато історій про сховані скарби, які відбирав диявол, якщо їх вчасно не знаходили, і коли він вже був юнаком з ним одного разу сталася дивна пригода: вночі, коли він біг через ліс, тікаючи від карабіньєрів, які його шукали, звинувативши у вбивстві, хоча потім і довели його невинність, у світлі місяця Антоніо побачив цілу купу розкішних тканин, парчі, тонких полотен і шовку, і два глека, повних золота, і він був певен, що розчув голос, що линув з тієї купи скарбів: – Зупинись, це все твоє, зупинись! – Але неподалік він також чув і кроки карабіньєрів, тож зупинитися не міг ніяк, і продовжував бігти. Втікши від небезпеки, наступного дня він повернувся на те ж саме місце, але замість купи тканин там були тільки великі гранітові брили, що їх нагадували формою, і два обгорілих поліна з обрисами глеків.

Антоніо, що після того прикрого випадку вірив лише в реальні речі, висміяв бажання Беллії піти, щойно світає, до Сан Маттео, щоб знайти камінь, про який розповіла біла дама у сні. Але Беллія, що теж не сильно вірив у сни, все одно хотів пересвідчитись в почутому, і залишався при своїй думці до кінця ночі і, без вагань, таки б пішов до зазначеного місця, якби на світанку, зайшовши до загону, не побачив, що одна з його найкращих корів захворіла: це була гарна сіра корова, висока і розумна, її Беллія любив найбільше з усіх корів, і називав ніжним іменем *Красуня*.

Неочікувана хвороба *Красуні* змусила його забути про той дивний сон і намір піти до місця, вказаного дамою. Натомість він пішов до села і привів із собою старого пастуха, який знав усі

найтяжчі хвороби, які могла підхопити худоба, і вмів їх лікувати. Але навіть дядько Лаллану не зміг зрозуміти, що за лихо сталося з *Красунею*. Це було щось таємниче: здавалось, ніби корову отруїли, або ж у неї вселився злий дух. Також ні ветеринар, ні лікар, якого привели, не змогли нічого сказати. Проте за кілька днів *Красуня* раптово видужала, так несподівано, як і захворіла, і знову стала спокійно пастись на зелених полях, серед копиць запашного сіна та маргариток, радіючи, що Беллія, звичайно, більше не думав іти на кам'янисті рівнини Сан Маттео.

І все ж, через деякий час, Беллія і Антоніо, коли переводили корів з одного пасовиська на інше, випадково пройшли тими місцями. Перед ними розгортався суворий краєвид: пустинні дикі гірські поля, скелясті і порослі папороттю, оточені лісом столітніх кам'яних дубів. Їх називали поля Сан Маттео на честь зруйнованої пізанської церковки, розташованої неподалік.

Двоє пастухів згадали сон, чи радше сни, Беллії, і Антоніо першим запропонував подивитись, чи там дійсно є той камінь і те дерево зі сную Вони пройшли вздовж берега засохлого струмка, і коли вже підходили до лісу, Беллія поблід. Він бачив дерево з найтовщим стовбуром, що вирізнялося з-поміж інших, і гранітовий камінь, і це все було точнісінько таке, як в його сні!

– Господи! Господи! – промовив він з побілілим обличчям і блиском в очах. Він вперся в камінь, але сам не зміг його зрушити, Антоніо кинувся допомагати, і доклавши великих зусиль, вони змогли відсунути його: під низом був ще один камінь, менший, заритий в землю, як і говорила біла дама уві сні!

В цю мить почав хвилюватися і Антоніо, і мовчки почав допомагати товаришеві, мертвотно блідому, з тремтячими губами, який руками вигортав землю з-під каменю. Вони змогли витягнути і цю брилу, і, без слів, здивовані, перелякані подивились один на одного: внизу в заглибині був залізний хрест, про який говорилося вві сні. Беллія закричав:

– Ти це бачиш? Ти це бачиш? – З усіх сил він вирвав хреста з землі, засунув руку глибше у отвір, і витягнув звідти великого іржавого залізного глека. Неможливо описати потрясіння, яке

отримали обоє пастухів, особливо Беллія. Без сумніву, глек мав бути повен золота і перлин, Святий Боже… Святий Боже!...

Взявши леппу, великого кинджала з лезом, якого пастухи в Логудоро майже постійно носять з собою на поясі, Беллія підняв накривку глека, і в цю мить згадав останні слова дами: "Іди туди прямо сьогодні: а то нечисть забере у тебе щастя". Глек був повний вугілля і попелу, аж до дна!... Непотрібно навіть говорити про враження, здивування і жах двох молодих пастухів.

Вони все ж були переконані, що скарб таки існував, і що нечиста сила, відповідно до сардинських вірувань і легенд, забрала його собі, бо у день, визначений тим, хто його сховав (білою дамою, звичайно), Беллія не прийшов по нього. Вони згадали про дивну хворобу *Красуні*. Звичайно, це був саме якийсь пекельний дух, що наслав хворобу на улюблену корову Беллії, щоб завадити йому дістатись до Сан Маттео.

Двоє молодиків, як усі інші сардинці, що жили в горах, мали хорошу уяву, все ще продовжували вірити у все те, що з ними сталося, і сумно продовжили свою дорогу за коровами, жалкуючи за втраченим скарбом і у страху перед надприродними силами. Вони ніколи нікому не розповідали про цю таємничу пригоду, аж доки не сталась одна подія, що лише зміцнила їхню віру.

Минуло п'ять років. Беллія, одружений і вже батько чарівної донечки, жив собі спокійно і скромно, випасаючи, як і раніше, худобу, аж доки одного травневого дня 1878 року не отримав звістку від сільського священника, щоб той навідався до його дому. Беллія, що досить мало спілкувався зі старим священником, відразу пішов на зустріч, сповнений цікавості, що ж той може йому розповісти.

Священник, чиє ім'я ми не називатимемо, і який помер десять років тому, чекав його в маленькій спальні, чистій і заповненій світлом; посадив його поруч зі своїм зеленим кріслом, потім самотужки пішов і зачинив двері попередньої кімнатки, про всяк випадок… його малі внучата були такі допитливі… особливо Марія. Все. Подбавши про безпеку, що їх ніхто не потурбує, священник сів у крісло, начепив окуляри і показав на аркуш старого пожовклого паперу.

Беллія відчув легкий страх від того всього, що щойно зробив літній священник, і здригнувся, коли той йому сказав серйозним голосом:

– Цей листок стосується тебе!

Пастух спробував щось відповісти, але не дібравши слів вирішив промовчати.

– Мені дев'яносто років, – продовжував священник, який дійсно виглядав дуже старим, але не настільки, піднявши окуляри, він дивився на Беллію своїми світлими очима, які, під білими бровами, виглядали ще світлішими і добрішими, – мені вже дев'яносто років, сину мій, і вже більше сімдесяти років я служу Господові в нашому селі. Я ще й двадцяти років не мав, коли відслужив першу службу.

– Так Ви можете прожити і до ста! – вигукнув Беллія.

– …Того самого року помер, також вже в літах, старий настоятель нашої церкви, і за кілька днів перед тим, як віддати душу нашому Святому Господк, він мені сказав: "Після моєї смерті Вас, безсумнівно, зроблять новим священником, отож я повинен Вам довірити одну важливу місію. Сідайте, спочатку я повинен дещо розповісти". Я присів біля узголів'я його ліжка, і мій старий шанований настоятель повідав мені таке:

"Тридцять п'ять чи тридцять шість років тому, тобто десь в 1773 році, тут, в цьому селі був один парубок із родини М., яка досі тут живе. Він був багатий, гарний, вивчився на адвоката, і незадовго до того одружився з однією дівчиною з Сассарі, де він навчався. Його дружину звали Донна Марія Кроче М***, вона була дочкою одного генуезького пана і сардинської дами, обоє були дуже багаті і мали оселю в Сассарі, де вона і народилась. Їй було років із двадцять п'ять, і вона була дуже гарна, але видавалась суворою з її великими чорними очима і чіткими бровами, і її косами, закрученими над вухами, по-фламандськи, як вона казала. Одягалась вона завжди багато, і носила накидку з білого оксамиту.

Можливо якраз через її дивний одяг, що робив її схожою на фею, чи через те, що всі знали, що її батько цікавився фізикою та астрономією, і вона долучалася до його експериментів, як

тільки вона сюди приїхала, почали ширитись злі чутки: Донна Марія Кроче спілкується з духами; Донна Марія Кроче зачаклувала Дона Гавіно, її чоловіка, за допомогою чар примусила його одружитися, і багато іншого схожого.

Справа була в тім, що Дон Гавіно, перш ніж одружитися з нею, кохався з іншою дівчиною з села, з хорошої родини, також гарненькою, але бідною, як Ісус Христос, яку звали Розанна. Отож, щоб не гаяти час, і отримавши святу обіцянку про майбутнє весілля, Розанна народила від Дона Гавано гарненьку донечку. Через це дівчину вигнали з дому, хоч і Гавіно клявся і божився одружитися з нею, як тільки завершить навчання.

Але протягом останнього року, який він провів у Сассарі, Гавіно познайомився з Донною Марією Кроче: і дивитись на неї, закохатись в неї, запропонувати їй руку і серце означало одне і те ж саме.

Розанні від цього стало зле, але вона не вимовила і слова скарги. Та ледве минуло шість місяців після весілля Дона Гавіно, як однієї ночі, коли він повертався додому якийсь чоловік у темряві схопив його, і убив його ударом кинджалу. Цього разу вже зле стало Донні Марії Кроче: але як тільки вона вилікувалась, вирішивши будь-якою ціною знайти вбивцю чоловіка, дізналась, що це був юнак, безнадійно закоханий у Розанну, яка йому пообіцяла руку і серце, якщо той уб'є Дона Гавіно. Донна Марія Кроче подала на нього до суду: його арештували, але оскільки бракувало речових доказів скоєння злочину, незважаючи на гроші та силу вродливої вдови, його відпустили.

Тим не менше, дама була певна в своїй правоті, і оскільки людське правосуддя не прийняло її сторони, вона вирішила помститись особисто.

Минув рік після смерті Дона Гавіно, і в цей час також помер і батько Донни Марії Кроче, залишивши її власницею багатої спадщини. Вона поїхала до Сассарі, продала усе, а потім повернулася сюди. У день Великодня Розанна одружилася. У церкві було повно людей, і серед натовпу виділялась Донна Марія Кроче, вдягнута у чорний одяг, з білою накидкою та срібним стилетом на поясі, вона стояла на колінах за перилами вівтаря.

Коли я благословив молодят, то побачив, як вона піднялась, її обличчя було бліде, а очі палали. Розанна та її наречений якраз спустилися по сходах від вівтаря, коли вона кинулась на них і вдарила молодого стилетом, промовляючи: – Я вам повертаю ваше!...

Уявіть собі те сум'яття, ту метушню, ті крики людей і те, що відбулось потім. Розанна зомліла, а потім захворіла від того переляку і померла за кілька місяців у муках, бо через неї загинуло двоє чоловіків. Донну Марію Кроче арештували, і, оскільки людей в ті часи людей судили по-іншому, ні золото, ні вплив родичів не змогли змінити вирок.

Її засудили до страти на шибениці, і так вона й загинула.

Перед смертю вона пішла до мене і висповідалась. Потім розповіла про золото, отримане від продажу своєї спадщини, яке сховала в лісі Сан Маттео біля церковки, під деревом в глеку. І мені вона призналась, що хоче залишити цей скарб третьому поколінню Розанедди, дочки Розанни і Дона Гавіно, щоб хоч якось спокутувати свої гріхи заради милосердя Господа.

– Це мій заповіт, – сказала вона, даючи мені аркуш паперу, – збережіть його, і перед своєю смертю передайте вашому наступникові, і хай той зробить так само. Нехай це продовжується до тих пір, допоки не народиться людина з третього покоління Розанедди. Отож передайте нащадку дівчинки цей аркуш, за кілька днів до вказаної дати, і він дізнається, що робити. Попередьте його, що все потрібно виконати лише в зазначений день, якщо він спізниться хоча б на годину, все буде втрачено…

Я благав даму пояснити мені свої слова, але вона не захотіла мені нічого про це казати, проте того дня, прости Господи, і я повірив, що вона має зв'язок з потойбічним світом, оскільки коли я спитав: – А якщо Розанедда помре, не залишивши нащадків? – вона мені відповіла:

– Ні! Вона вийде заміж і матиме доньку, яка, в свою чергу, знайде чоловіка, з яким створить велику родину. Старший син, врешті-решт, також матиме синка, серед імен якого буде одне із моїх імен. Ось йому заповіт і призначається…

– А якщо, – я спитав, – хтось інший спробує заволодіти скарбом?...

– Байдуже! Лише той, кого виберу я, знайде його, і лише якщо прийде вчасно.

Донна Марія Кроче більше нічого мені не сказала; передала листок із заповітом, і з тієї миті аж до смерті більше нічого не робила, як молилась. Вона пішла на смерть сміливо, як справжня християнка, і я її оплакав, як дочку.

Як це було в передбаченні, Розанедда через багато років одружилась і народила доньку, яка зараз жива, вона дуже гарна дівчина, і Ви її, безсумнівно, знаєте.

Я свято зберігав заповіт Донни Марії Кроче, і мені жодного разу не спадало на думку сумніватися в тому, що вона мені довірила. Зараз я передаю його Вам, як вона мені наказувала, і Ви зробите так само, якщо Господь не захоче, щоб ви дізналися, хто стане тим спадкоємцем".

– Отже, – продовжував старий священник, – мій шанований попередник передав мені папір, який ти, Беллія, зараз бачиш ось тут.

Через деякий час вона померла, і я, в свою чергу, добрі сімдесят років зберігав цю цінну таємницю, про яку ніхто не знає.

Як і заповідала Донна Марія Кроче, я також бачив, як вродлива дочка Розанедда одружилась, і продовжила свій численний рід. Її старший син також дочекався своєї черги, одружився, і його сином став ти, Беллія, або ж Джованні Марія, у тебе навіть одне з імен раніше належало Донні Марії Кроче. І ось час настав. Я тобі передаю заповіт, і ти, без нічиєї допомоги, можеш його виконати!...

– Я думаю, що вже надто пізно! – скрикнув Беллія, в якого протягом всієї розповіді змінювався колір обличчя, бо він постійно кусав себе за губи, щоб не кричати і не показати неповагу священнику, перериваючи його мову. – Вірніше, зараз і справді надто пізно!

– Звідки ти знаєш? – запитав вражений старий.

Беллія розповів йому про свою пригоду, як трапилась п'ять років тому.

Священнику здалося, що це все йому сниться; він насупив білі брови, знову начепив окуляри, вдруге прочитав заповіт, і вигукнув:

– Господи Ісусе, що ж це означає? Ось я зробив усе, що мав; тут, без сумніву, є щось нечисте. Звірся з заповітом: він написаний не латинською мовою, не іспанською, не італійською. Він

написаний саме сардинською мовою, на логудорському діалекті. Прочитай сам…

Беллія взяв цей аркуш тремтячими руками. Це був жовтуватий аркуш товстого паперу, прикрашеного золотими вензлями. В куточку стояла печатка батька Донни Марії Кроче, що складалася з кавалерійської корони і літер Д. Е. та М., з'єднаних маленьким мечем, що радше скидався на кинджал – всі символи були золотими, хоч і з часом трохи зблякли.

Дивний заповіт дійсно був написаний по-логудорськи незвичним почерком, товстим, непевним, але все ж розбірливим, і Беллія його прочитав по складах злегка тремтячим голосом:

Там було написано таке:

"Я, Донна Марія Кроче М***, вдова Дона Ґавіно М***, заповідаю внукові дочки Розанедди Р***, дочки Розанни Р*** та мого покійного чоловіка скарб, захований під найбільшим деревом в лісі Сан Маттео, що знаходиться в десяти кроках від струмка. Скарб потрібно забрати двадцятого травня 1878 року, в іншому випадку він нічого не знайде. Також нехай він помолитися за упокій моєї душі і замовить поминальну службу.

Донна Марія Кроче М***, *вдова* Дона Ґавіно М***"

Було б надто довго розповідати про всі здогадки і припущення Беллії та священника. Для впевненості Беллія двадцятого травня знову повернувся до Сан Маттео, і перерив землю під усіма деревами, але так нічого і не знайшов.

Щоб роз'яснити цю диявольську таємницю, священник розіслав заповіт усім своїм письменним друзям, як церковним, так і мирським, але ніхто нічого не зміг відповісти.

Врешті-решт злощасний аркуш потрапив до рук сільського молодика, племінника дядька Сальваторе, що навчався у семінарії в Нуоро, і який, крім усього іншого, був талановитим каліграфом. І він йому пояснив цю загадку. Друга вісімка числа 1878, зазначеного у заповіті, виявилась не вісімкою, а трійкою. Передні гачечки були виведені так, що здавалось, що то вісімка, і, таким чином, старий священник, оповіщаючи Беллію, помилився на п'ять років.[35]

[35] Схожу історію розповідають і в провінції Галурія, і, можливо, вона ґрунтується не лише на легендах.